

Piacgazdaságok az Európai Unióban

A piacgazdaság közép- és kelet-európai modellje

MTA doktori pályázat

Válasz a bírálókatra

Farkas Beáta

Szegedi Tudományegyetem

2020. február 29.

Mindenekelőtt köszönetet mondok mindhárom opponensnek a megalapozott, konstruktív bírálatokért, amellyel a doktori pályázatként benyújtott könyvemet, annak megjelölt fejezeteit értékelték. Külön köszönöm a gondos interpretációt, amely mindhárom esetben megértően és pontosan adja vissza a mondanivalómat. Mielőtt az érdemi válaszokra rátérek, fel kell idéznem a megírás bizonyos körülményeit, amelyek több kritikai észrevételt magyaráznak.

Egy könyv publikálása időben mindig hosszas folyamat, jelen esetben azonban a magyar nyelvű kiadást megelőzte az angol nyelvű. Ennek az volt az oka, hogy tapasztalatból tudtam, a nemzetközi kiadók mennyire tartanak a szerzői jogi problémáktól. Abban biztos voltam, hogy az angol nyelvű kiadás után a magyarnak nem lesz akadálya, de tartottam attól, hogy egy rangos nemzetközi kiadót elriaszt, ha egy magyarul már kiadott könyv kéziratával jelentkezem. Ez egy-másfél évvel meghosszabbította a 2017-es publikálásig tartó szokásos átfutási időt.

1. Csaba László hiányolja, hogy nem foglalkozom a térségünkben kialakuló hibrid rendszerekkel, illetve nem vetek számot a visszarendeződés veszélyeivel. Ez egy teljesen jogos felvetés, azonban amikor 2014 táján ezek a részek íródtak, még elégségesnek tűnt annak a megállapítása, hogy Magyarország külön úton jár a visegrádi országokhoz képest és „a 2010 óta tartó átalakulások nyomán az állam szerepe olyan mértékben előtérbe került, olyan fokú centralizáció zajlott le a közigazgatás, a gazdaság, az oktatás, az egészségügy stb. területén, hogy ma már az ország intézményrendszere is elválik a többiekétől” (273. o.). Az

utóbbi évek fejleményei kétségtelenül indokolnák, hogy mélyebben tárgyaljam ezeket a kérdéseket és nemcsak Magyarország vonatkozásában.

2. Halmai Péter helyteleníti, hogy bizottsági előrejelzéseket használtam az AMECO-ban elérhető felülvizsgált adatok helyett. A könyv írása közben meglepetéssel tapasztaltam, hogy a statisztikákat milyen gyakorisággal és évekre visszamenőleg, gyakran nem is jelentéktelen mértékben felülírják. Éppen a kiadási folyamat fentebb részletezett időbeli elhúzódomása miatt a válság utáni makroadatokat tartalmazó táblázatokat kétszer írtam újra, amit ráadásul a szövegben is követnem kellett, illetve ott további adatokat használtam, amelyeket szintén át kellett írni. A bizottsági előrejelzésekből nem az előrejelzéseket vettem át, hanem az ott található visszamenőleges idősor adatait, amelyek már felülvizsgált adatok voltak. Az uniós adatbázis folyamatos korrekcióját látva meggyőzőbbnek tartottam, hogy a második átírásnál inkább már egy hivatalos kiadványt vegyek alapul, mint egy általam esetlegesen kiválasztott napon letöltött adatokat (noha ilyeneket is használnom kellett).

3. Csaba László felveti, hogy érdemes lett volna Szlovénia és Horvátország gyenge teljesítménye kapcsán kitérni a jugoszláv öngazgatási hagyományok és a politikai kapitalizmus szerepére. Halmai Péter szintén Horvátországnál hoz fel példát arra, hogy nem elégséges a történelmi háttér bemutatása.

Elfogadom a bírálók kritikáját, ezeket a kérdéseket csak nagyon röviden érintettem. Éppen a könyvnek köszönhetően kerültem kapcsolatba a térség kutatóival, elsősorban Will Bartlettel és Milica Uvalic-csal, és értettem meg mélyebben olyan tényezőket, amelyek a sajátos jugoszláv politikai tapasztalatokból, a nagyobb méretű jugoszláv piac elvesztéséből származtak.

4. Csaba László hiányérzetét fejezi ki, hogy a kapitalizmus sokféleségét tárgyaló szakirodalomból az összehasonlító közgazdaságtan egyes szerzői nem kerültek be a szakirodalmi áttekintésbe szemben a politikai gazdaságtani, a nemzetközi klasszifikációban politológiához tartozó szerzőkkel. Egyetértek a megjegyzéssel, a jelzett szerzők nem kerültek a látókörömbe, ami összefügg azzal a sajnálatos folyamattal, ahogy az intézményi elemzés, különösen a komplex rendszerelemzés kiszorul a közgazdaságtanból. Jellemző, hogy a Hall és Soskice párosból Soskice ugyan közgazdász végzettségű is, de mégis csak a politológusok által művelt folyóiratokban, illetve tudományos közösségeikben találtak visszhangra. A

közgazdász végzettségű és megközelítésű, empirikusan megalapozott, rendszerelemzést végző Amable pedig mindvégig az árnyékukban maradt.

5. Benczes István bírálatában szintén megjelenik az a kérdés, hogy hogyan helyezem el a saját kutatásomat az intézményi elemzések különféle megközelítései között. Nagyon jól érzékeli, küszködök azzal, hogy kifejezetten a közgazdaságtudományhoz kössem a dolgozatomat, miközben egyszerűen interdiszciplináris témának minősíthetném, amelyet közgazdaságtudományi oldalról közelítek meg. Ennek a görcsös igyekezetnek a háttérben éppen az előzőekben jelzett folyamat áll, az elvileg interdiszciplináris politikai gazdaságtan mögött alig látni közgazdászokat. Miközben elméletileg mindenki nagyra értékeli az interdiszciplinaritást, azzal kell szembesülnünk, hogy akár politikai gazdaságtanról, akár Európa-tanulmányokról legyen szó, a közgazdászok úgyszólván elhagyták a „terepet”. A tágabb háttérret Csaba László Európai közgazdaságtan c. könyvéből ismerjük.

6. Benczes István felveti, hogy a kritikus elágazás koncepcióját is be kellett volna vezetnem az útfüggőség tárgyalásakor. Valóban ezzel ki kellene egészíteni az elméleti áttekintést, és a koncepció eredményesen használható lenne az egyes fejlődési utak értelmezésénél. Az itt említett szerzők és a továbbiakban idézett, korporatista intézményekkel kapcsolatos klasszikus munka (Calmors – Driffill) felhasználásának indokoltságát elfogadom.

7. Benczes István túlzónak tartja, hogy az új tagállamok vonatkozásában kifejezetten egymással szemben állónak látom a szakirodalmi véleményeket. Egyetértek azzal, hogy az utóbbi időben általánosan elfogadott lett a térségünket úgy leírni, mint a külföldi működő tőkére és alacsony bérekre épített, export-vezérelt modellt. A szakirodalmi áttekintés egészét nézve azonban látható egy törésvonal. Határozottan elkülönültek azok a kutatások, amelyek a létező nyugati modellekkel próbálták azonosítani az egyes posztoszocialista országokat vagy azok egyes csoportjait, és amelyek ezt elvetik. Nölke és Vliegenthart 2009-es cikke – jogosan – ízekre szedte az előbbi próbálkozásokat. Személy szerint a hazai szakmai közegen kívül más kelet- és közép-európai kollégáknál a mai napig elutasítást tapasztalok azzal az állítással szemben, hogy a térségben kialakult modellben van intézményi komplementaritás, ami stabilizálja, és nem szükségszerűen, piaci automatizmusok révén vezet a fejlődés útja az északnyugati magországok modelljei felé. Szívesebben gondolják el magukat egy olyan átmeneti mozaik kapitalizmusnak (egyres lengyel kollégák újabban

bevezetett kedvenc kifejezésével „patchwork” kapitalizmusnak), ami remélhetőleg egyre jobban hasonul majd az európai magországekhoz. A magyar kollégák körében sokkal nagyobb a nyitottság az útfüggőség veszélyeivel való szembenézésre, és a magyar bírálónak azért tűnhet túlzónak a szembeállítás.

8. Halmai Péter az európai integrációval kapcsolatos fejezetet bírálja legrészletesebben. Elfogadja, hogy a könyv egészének témájához képest a fejezet csak néhány, az intézményi elemzésből adódó következtetést von le. Kutatási területéből, a könyv témájából adódóan nem vállalkoztam az integráció, a konvergencia elmélyült, sokoldalú tárgyalására, ahogy ezt Halmai Péter számos publikációjában pl. a legutóbbi, Felzárkózás és konvergencia az európai integráció rendszerében című tanulmányában megtette. Ebből adódóan egyetérték azzal, hogy a konvergenciára vonatkozó következtetések korlátozott érvényűek, az intézményi heterogenitással összefüggő tanulságokra szorítkoznak. Eredetileg az integrációs fejezet nem is tartozott a tervezettek közé. Írás közben győződtem meg egyre inkább arról, hogy a feltárt intézményi heterogenitás új perspektívát ad az integrációelméletnek. Csaba László bírálatában felsorolta azokat a területeket, ahol ez új belátásokra vezethet. Azt semmiképpen nem akartam állítani, hogy a differenciált integráció ellentétben állna az integráció mélyülésének a lehetőségével. Sőt, a differenciált integráció elfogadása, tartalmi kidolgozása éppen előfeltétele, hogy egyes szakpolitikai területeken vagy országcsoportokban a reformokat ne fékezzék le. A politikai érdekviszonyok ütközésén túl éppen a differenciáltság és elmélyülés konkrét összeillesztésének problémáiban látom a reformok egyik döntő nehézségét.

Miközben Halmai Péter természetesen jogosan mutat rá, hogy a konvergencia mechanizmus problémái ismertek, több ok miatt a tézisek közé soroltam, hogy az európai integráció elméletében az intézményi heterogenitás jelentősége alulértékelt. Egyrészt a kapitalizmus változatainak szakirodalmában a mai napig nagyon kevés tanulmány foglalkozik ezzel a kérdéssel, és azok jó része is eltávolodik az intézményi elemzéstől a gazdaságpolitikai rendszerek (macroeconomic policy regimes) felé, illetve az eurózónára korlátozódik. Másrészt az egyetértés minimuma sincs meg az eurózóna, illetve a mediterrán országok krízisének az értelmezésében. A szakirodalomban, a nemzetközi konferenciák prezentációban folyamatosan érzékelhető, hogy az északi és a déli országok (mindenekelőtt a német és az olasz „főáram”) alternatív, nem átjárható valóságban élnek, és az egymással szembeni értetlenség, irreális elvárások szorosan összefüggenek az intézményi különbségek

jelentőségének figyelmen kívül hagyásával. Harmadrészt a nyugat-balkáni országok csatlakozása körüli viták jól mutatják, hogy szükséges kifejleszteni a differenciált integráció modelljeit. Kidolgozott konkrét modell hiányában a nagyon is indokolt geopolitikai szempontok egy, az EU nemzetközi hitelét rontó, érdekeit sértő konfliktusban ütköznek a francia elnök által megfogalmazott, egyébként jogos aggódalmakkal.

Halmai Péter bírálata nyomán úgy látom, hogy a 7. tézist célszerűbb lett volna határozottabban megfogalmaznom. A tézisben kellett volna kimondani és nemcsak az indoklásban utalni arra, hogy az eltérő piacgazdasági modellek egymás mellett élése szükségszerűvé teszi, hogy az európai integrációról mint nyílt végű rendszerről gondolkodjunk, ami véleményem szerint ilyen formában újszerű megállapítás.